התעוררות הלאומיות הערבית – דף עבודה

אמצע המאה ה-19 – שנות ה-30 של המאה ה-20 · מהדורה למורה ואחריה דף התלמיד/ה

מהדורה למורה + דף תלמיד/ה

מהדורה למורה – תשובות מצופות

על השפה והמולדת

1. מה מבקש המקור להדגיש כבסיס המשותף לבני הארץ?
את השפה הערבית ואת המורשת התרבותית המשותפת, מעבר להבדלי דת בין מוסלמים לנוצרים, וכן את אהבת המולדת.
2. אילו דרכי פעולה מציע המקור?
פתיחת בתי ספר, הדפסת ספרים ועיתונים, וחינוך הבנים והבנות למדעים מודרניים.
3. הסבירו מדוע ניתן לראות במקור ביטוי לשלב התרבותי של הלאומיות הערבית.
המקור עוסק בחידוש השפה, בחינוך ובהשכלה ולא בדרישות פוליטיות כמו עצמאות; הוא בונה זהות משותפת על בסיס שפה ותרבות – אופייני ל'נהדה'.

מכתב של סטודנט מדמשק, 1913

1. ציינו שתיים מהדרישות שהועלו לפי המקור.
הכרה בערבית כשפה רשמית במחוזות הערביים; שירות צבאי קרוב לבית; ייצוג הוגן בממשלה.
2. האם, לפי המקור, דרשו הנציגים עצמאות מלאה? הסבירו.
לא; הם ביקשו ביזור, שוויון וכבוד במסגרת האימפריה העות'מאנית ('איש לא קרא לפרק את האימפריה').
3. הסבירו כיצד המקור קשור לשינויים שהתרחשו באימפריה אחרי 1908.
אחרי מהפכת הטורקים הצעירים התחזקו הריכוזיות והטורקיפיקציה; בתגובה התארגנו ערבים ודרשו ביזור וזכויות לשוניות ופוליטיות – כפי שעולה בקונגרס בפריז ב-1913.

סיבה ותוצאה – פתרון

סיבה	תוצאה
חדירת רעיונות לאומיים מאירופה, בתי ספר, בתי דפוס ועיתונות	ה'נהדה' – התעוררות תרבותית סביב השפה והמורשת הערבית
מדיניות הריכוזיות והטורקיפיקציה אחרי 1908	הקמת אגודות ערביות שדרשו ביזור וזכויות, והקונגרס הערבי בפריז (1913)
מלחמת העולם הראשונה והבטחות בריטיות בהתכתבות חוסיין–מקמהון	פרוץ המרד הערבי ב-1916

הסכם סייקס–פיקו ועידת סן רמו	חלוקת האזור למנדטים בריטיים וצרפתיים ותחושת אכזבה בקרב לאומנים ערבים
שלטון המנדטים בארצות שונות	צמיחת תנועות לאומיות מקומיות ומאבקים לעצמאות (מצרים 1922, עיראק 1932)

ציר זמן – הסדר הנכון

1. נוסדת בביירות אגודה ספרותית-מדעית – מסימני ה'נהדה' (בקירוב) **(1847)**
2. בוטרוס אל-בוסתאני מתחיל להוציא עלון בשם 'נפיר סוריה' (בקירוב) **(1860)**
3. מהפכת 'הטורקים הצעירים' באימפריה העות'מאנית **(1908)**
4. הקונגרס הערבי הראשון בפריז **(1913)**
5. התכתבות חוסיין–מקמהון **(1915–1916)**
6. הסכם סייקס–פיקו; פרוץ המרד הערבי (יוני) **(1916)**
7. כוחות ערביים ובריטיים נכנסים לדמשק **(1918)**
8. פייסל מוכרז למלך סוריה ומודח; ועידת סן רמו קובעת את המנדטים **(1920)**
9. מצרים מקבלת עצמאות חלקית **(1922)**
10. עיראק מקבלת עצמאות ומצטרפת לחבר הלאומים **(1932)**

לוודא:

- שנת ייסוד האגודה הספרותית-מדעית בביירות – 1847
- 'נפיר סוריה' של אל-בוסתאני – 1860
- שנת לידתו של השריף חוסיין – 1853 או 1854
- שנות ייסוד 'אל-פתאת' (1909/1911) ו'אל-עהד' (1913)
- ניסוח היחס בין הלאומיות הערבית המקומית בארץ ישראל לבין הציונות – לבדוק שמנוסח באופן מאוזן לכיתה

התעוררות הלאומיות הערבית – דף עבודה

שם: _____ כיתה: _____ תאריך: _____

? שאלת הכוונה: כיצד צמחה תודעה לאומית ערבית בתוך האימפריה העות'מאנית, ואילו כיוונים שונים היא לבשה אחרי מלחמת העולם הראשונה?

חלק א' – קוראים ומבינים

במשך כ-400 שנה, מראשית המאה ה-16, שלטה האימפריה העות'מאנית על רוב ארצות המזרח התיכון דוברות הערבית. רוב התושבים היו מוסלמים, והזהות המרכזית הייתה לרוב דתית, משפחתית ומקומית – בן כפר, עיר, שבט או עדה – ונאמנות לסולטאן כמנהיג המוסלמים. הרעיון של 'אומה' המוגדרת על ידי שפה, תרבות והיסטוריה משותפות התפתח בהדרגה במאה ה-19, בין השאר בהשפעת רעיונות לאומיים שהגיעו מאירופה.

השלב הראשון היה תרבותי, ונקרא 'א-נהדה' – ההתעוררות או התחייה. סופרים, משוררים ומחנכים, רבים מהם בלבנון ובסוריה, ובהם נוצרים ומוסלמים, חידשו את השפה הערבית הספרותית, הוציאו מילונים, אנציקלופדיות ועיתונים ופתחו בתי ספר. בוטרוס אל-בוסתאני ונאסיף אל-יאזג'י הדגישו את הגאווה בשפה ובמורשת הערבית המשותפת. בתי דפוס ובתי ספר חדשים בביירות ובקהיר היו מרכזים חשובים של פעילות זו.

בסוף המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20 נוספו לכך רעיונות פוליטיים. הוגים כמו עבד אל-רחמן אל-כואכבי ביקרו את השלטון העות'מאני הריכוזי וטענו לחשיבותם של הערבים בעולם המוסלמי. אחרי מהפכת 'הטורקים הצעירים' ב-1908 התחזקה מדיניות של ריכוזיות וטורקיפיקציה, ובתגובה קמו אגודות ערביות – גלויות וחשאיות, כמו 'אל-פתאת' ו'אל-עהד' – שדרשו בעיקר ביזור ושוויון לערבים, ואחר כך גם עצמאות. ב-1913 התכנס בפריז הקונגרס הערבי הראשון.

במלחמת העולם הראשונה האימפריה העות'מאנית לחמה לצד גרמניה. בהתכתבות בין השריף חוסיין, שליט מכה, לבין הנציב הבריטי במצרים, הנרי מקמהון (1915–1916), הבטיחה בריטניה לתמוך בעצמאות ערבית בתנאים ובגבולות שנויים במחלוקת. ביוני 1916 פרץ 'המרד הערבי' בהנהגת השריף חוסיין ובנו פייסל, ובסיוע קצינים בריטים. ב-1918 נכנסו כוחות ערביים ובריטיים לדמשק.

במקביל, ב-1916, חתמו בריטניה וצרפת בחשאי על הסכם סייקס–פיקו לחלוקת אזורי השפעה במזרח התיכון. ב-1920 הוכרז פייסל למלך סוריה, אך צרפת הדיחה אותו בתוך חודשים. בוועידת סן רמו (1920) נקבע שטח המנדטים: סוריה ולבנון לצרפת, עיראק וארץ ישראל (ובה עבר הירדן) לבריטניה. רבים מהערבים חשו שההבטחות שניתנו להם לא קוימו.

בתקופת המנדטים התפתחו תנועות לאומיות מקומיות, כל אחת בנסיבותיה: במצרים פרצה ב-1919 מהפכה שהובילה לעצמאות חלקית ב-1922; עיראק קיבלה עצמאות ב-1932; בסוריה ובלבנון התנהל מאבק לעצמאות מצרפת. גם בארץ ישראל התארגנה תנועה לאומית ערבית מקומית, שהקימה אגודות מוסלמיות-נוצריות וכינסה קונגרסים, ושאיפותיה הלאומיות עמדו מול שאיפות התנועה הציונית. לצד זה המשיך להתקיים רעיון הלאומיות הכלל-ערבית, שביקש לאחד את כל דוברי הערבית.

מושגים חשובים

מושג	הסבר
א-נהדה	ההתעוררות התרבותית הערבית במאה ה-19: חידוש השפה, הספרות והעיתונות.
לאומיות ערבית (פאן-ערביות)	רעיון שכל דוברי הערבית הם אומה אחת שראוי שתתאחד.
לאומיות מקומית	זהות לאומית הקשורה לארץ מסוימת, כמו מצרים, סוריה, עיראק או לבנון.
טורקיפיקציה	מדיניות עות'מאנית אחרי 1908 שחיזקה את השפה והתרבות הטורקית בשלטון ובחינוך.
ביזור	העברת סמכויות מהשלטון המרכזי לשלטון מקומי – דרישה של אגודות ערביות לפני 1914.
אגודות חשאיות	ארגונים סודיים כמו 'אל-פתאת' ו'אל-עהד' שפעלו לקידום זכויות ועצמאות ערבית.
המרד הערבי	מרד בשלטון העות'מאני שפרץ ב-1916 בהנהגת השריף חוסיין ובניו, בסיוע בריטניה.
התכתבות חוסיין–מקמהון	חילופי מכתבים (1915–1916) שבהם הבטיחה בריטניה תמיכה בעצמאות ערבית, בגבולות שנויים במחלוקת.
הסכם סייקס–פיקו	הסכם חשאי בריטי-צרפתי מ-1916 לחלוקת אזורי השפעה במזרח התיכון.
מנדט	שלטון זמני של מעצמה על שטח מטעם חבר הלאומים, כביכול לשם הכנתו לעצמאות.
ועידת סן רמו	ועידה ב-1920 שבה חולקו המנדטים במזרח התיכון בין בריטניה לצרפת.

חלק ב' – מיומנויות

🗓️ סדרו את האירועים לפי הסדר (1 = המוקדם)

אירוע	מספר
נוסדת בביירות אגודה ספרותית-מדעית – מסימני ה'נהדה' (בקירוב)	
כוחות ערביים ובריטיים נכנסים לדמשק	
מהפכת 'הטורקים הצעירים' באימפריה העות'מאנית	
הסכם סייקס–פיקו; פרוץ המרד הערבי (יוני)	
עיראק מקבלת עצמאות ומצטרפת לחבר הלאומים	
הקונגרס הערבי הראשון בפריז	
התכתבות חוסיין–מקמהון	

פייסל מוכרז למלך סוריה ומודח; ועידת סן רמו קובעת את המנדטים	
מצרים מקבלת עצמאות חלקית	
בוטרוס אל-בוסתאני מתחיל להוציא עלון בשם 'נפיר סוריה' (בקירוב)	

📜 **מקור מעובד לתרגול**

על השפה והמולדת

על פי רעיונות שרווחו בקרב אנשי ה'נהדה' במאה ה-19: אהבת המולדת היא חלק מן האמונה. כולנו, בני ארץ אחת, מוסלמים ונוצרים, דוברים שפה אחת – השפה הערבית, שבה נכתבו שירה, מדע ופילוסופיה מפוארים. שפה זו נזנחה, ועלינו להחיות אותה: לפתוח בתי ספר, להדפיס ספרים ועיתונים, וללמד את בנינו ואת בנותינו את מדעי הזמן החדש. הבורות היא האויב המשותף שלנו, והדעת – הדרך לכבוד ולהתקדמות.

1. מה מבקש המקור להדגיש כבסיס המשותף לבני הארץ?

2. אילו דרכי פעולה מציע המקור?

3. הסבירו מדוע ניתן לראות במקור ביטוי לשלב התרבותי של הלאומיות הערבית.

📜 **מקור דמיוני לתרגול**

מכתב של סטודנט מדמשק, 1913

אבא היקר, אני כותב מפריז, לשם הגעתי כדי ללמוד. אתמול הייתי באולם שבו התכנסו נציגים ערבים מארצות רבות – מוסלמים ונוצרים. איש לא קרא לפרק את האימפריה; ביקשנו שהערבית תהיה שפה רשמית במחוזות שלנו, שבנינו ישרתו בצבא קרוב לבית ושיהיה לנו ייצוג הוגן בממשלה. אחד הנואמים אמר: 'אנחנו לא מבקשים לבגוד – אנחנו מבקשים כבוד.' אני חוזר בקיץ, מלא תקווה, אבל גם יודע שהשלטון באיסטנבול חושד בנו.

1. ציינו שתיים מהדרישות שהועלו לפי המקור.

2. האם, לפי המקור, דרשו הנציגים עצמאות מלאה? הסבירו.

3. הסבירו כיצד המקור קשור לשינויים שהתרחשו באימפריה אחרי 1908.

חלק ג' – חושבים וכותבים

התאימו סיבה לתוצאה (כתבו את האות)

סיבה	אות	תוצאה
1. חדירת רעיונות לאומיים מאירופה, בתי ספר, בתי דפוס ועיתונות		א. חלוקת האזור למנדטים בריטיים וצרפתיים ותחושת אכזבה בקרב לאומנים ערבים
2. מדיניות הריכוזיות והטורקיפיקציה אחרי 1908		ב. ה'נהדה' – התעוררות תרבותית סביב השפה והמורשת הערבית
3. מלחמת העולם הראשונה והבטחות בריטיות בהתכתבות חוסיין–מקמהון		ג. הקמת אגודות ערביות שדרשו ביזור וזכויות, והקונגרס הערבי בפריז (1913)
4. הסכם סייקס–פיקו ועידת סן רמו		ד. צמיחת תנועות לאומיות מקומיות ומאבקים לעצמאות (מצרים 1922, עיראק 1932)
5. שלטון המנדטים בארצות שונות		ה. פרוץ המרד הערבי ב-1916

שאלה לדיון וכתיבה

מה גורם לקבוצת אנשים להרגיש שהם 'עם' – שפה, דת, היסטוריה, מקום? מה הכי חשוב לדעתכם?

✂ **כרטיס יציאה:** דבר אחד שלמדתי: _____ · שאלה שנשארה לי: _____